

*Лагутіна І. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ УПОВНОВАЖЕНИМ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті обґрунтовується, що питання забезпечення прав і свобод людини і громадянина посідають значне місце в діяльності всіх державних органів, оскільки це їх важливий конституційний обов'язок. Грубі порушення економічних і соціальних прав належать до числа докорінних причин конфліктів, а відсутність боротьби із систематичною дискримінацією і нерівністю в користуванні цими правами може підірвати процес відновлення після конфлікту. Підкреслено провідну роль забезпечення особистих немайнових трудових прав працівників Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Ключові слова: особисті немайнові права, працівник, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, форма захисту.

Постановка проблеми. Серед механізмів захисту особистих немайнових трудових прав особливе місце займає інститут омбудсмена – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Національні правозахисні установи, зокрема омбудсмени, усе частіше займаються заохоченням і моніторингом здійснення економічних, соціальних і культурних прав. Хоча дії, яких вони можуть вживати, залежать від їх конкретних повноважень, національні правозахисні установи можуть захищати і заохочувати економічні, соціальні та культурні права в найрізноманітніші способи, зокрема шляхом подання скарг у випадках порушень, проведення розслідувань, моніторингу здійснення відповідних міжнародних договорів із прав людини, консультування уряду щодо внутрішнього застосування міжнародних договорів, представлення рекомендацій про зміни в політиці та організації навчальної підготовки та освіти громадськості [1, с. 38].

Проблеми юрисдикційних форм захисту прав людини та громадянина досліджуються представниками різних галузей публічного та приватного права. Окремі аспекти захисту трудових прав працівників досліджують представники вітчизняної науки трудового права: В.М. Андрійв, М.І. Бару, Н.Б. Болотіна, В.Я. Буряк, Г.С. Гончарова, В.С. Венедиктов, В.В. Жернаков, В.В. Лазор, Л.І. Лазор, П.Д. Пилипенко, О.І. Процевський, В.Г. Ротань, М.П. Стадник, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, а також російські вчені: А.Н. Анісімов, Є.С. Герасимова, К.М. Гусов, І.Я. Кисельов, А.М. Курінний, С.П. Маврін, М.В. Лушнікова, А.М. Лушніков, Н.М. Лютов, В.А. Ойгензіхт, Ю.П. Орловський, О.С. Пашков, І.О. Снігирьова, В.М. Толкунова, Є.Б. Хохлов та ін.

Метою дослідження є аналіз діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо захисту особистих немайнових трудових прав та інтересів працівників як однієї з юрисдикційних форм захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статус, функції та компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини закріплені в конституційному Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»

[2], прийнятому Верховною Радою України 23 грудня 1997 р. Цей інститут являє собою універсальний інструмент виявлення і сприяння усуненню порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Основними функціями уповноваженого з прав людини є такі: відновлююча – виправлення допущеної стосовно людини несправедливості і відновлення порушених державними органами, органами місцевого самоврядування, посадовими особами та державними службовцями прав і свобод людини і громадянина; посередницька (медіаторська) – сприяння у вирішенні сторонам проблеми; правотворча (виявленню прогалин і суперечностей у законодавстві про права і свободи) – удосконалення законодавства про права і свободи людини і громадянина та приведення його у відповідність із загально визнаними принципами і нормами міжнародного права; інформаційно-виховна – просвітництво з питань прав і свобод людини, форм і методів їх захисту [3, с. 175].

У Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина 2014 р. зазначено, що сучасними ознаками ринку праці є загрозливі темпи перепрофілювання на нестандартні форми зайнятості (аутсорсинг, аутстафінг, лізинг персоналу, надомна праця, дистанційна зайнятість), так звану запозичену працю, що також пов'язано з порушенням трудових прав людини, зокрема щодо незабезпечення працівникам навіть мінімальних державних гарантій.

За пропозицією Уповноваженого з прав людини Законом України «Про зайнятість населення» було передбачено певні державні механізми контролю за застосуванням такої форми зайнятості, що було конкретизовано в Постанові Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 р. № 359 «Про Порядок видачі дозволу на наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця». На жаль, до сьогодні постанова не набрала чинності, у зв'язку із чим реалізація норм закону на практиці є неможливою, а поширення запозиченої праці відбувається без належного державного контролю та реагування [4, с. 126].

Видається, що визначення першочергових завдань Уповноваженого з прав людини у сфері праці має бути підпорядковано завданню гармонічної взаємодії з іншими структурами для отримання позитивного результату в підтримці законності в трудових правовідносинах, а також для використання його ресурсів при подоланні прогалин у функціонуванні інших механізмів захисту трудових прав працівників. Ефективними можуть виявитися зусилля омбудсмена у ситуаціях, коли використання інших способів захисту особистих немайнових трудових прав працівників за тими чи іншими причинами на практиці не дають бажаних результатів. Нормальне функціонування трудових правовідносин залежить і від додержання морально-етичних правил, забезпечення сприятливого психологічного клімату на виробництві.

Ефективними також можуть виявитися зусилля омбудсмена в припиненні дій, спрямованих на дискримінацію окремих працівників.

Протягом 2013 р. окрему увагу Уповноваженого з прав людини було приділено питанню поширеності дискримінаційних вимог в оголошеннях про вакансії (прийом на роботу). На глибоке переконання Уповноваженого, зазначення в оголошеннях (рекламі) про вакансії таких критеріїв відбору та вимог до кандидатів, як, зокрема, стать, вік, національність або інші ознаки, наявність яких не вимагається беззаперечно самим видом діяльності, становить заборону законодавством України дискримінацію і безпосередньо тягне за собою порушення не тільки конституційного принципу рівності (ст. 24 Конституції України), але й права на працю (ст. 43 Конституції України). Адже зрозумілим є те, що якщо людина не має змоги подати документи і бути оціненою потенційним роботодавцем на підставі наявних знань, навичок, досвіду або перспектив професійного розвитку тільки тому, що в оголошенні про працю вже ставляться вимоги, яким людина не може відповідати, то можливості працевлаштуватися для такої людини майже нікчемні.

Водночас протидія публікації дискримінаційних оголошень (реклами) про працю має велике суспільне значення. Відсутність належної протидії такій рекламі, яка є одним із видимих проявів дискримінації, дає підстави вважати, що дискримінація є загалом прийнятною суспільною практикою і посилює атмосферу безкарності.

Так, у рамках провадження за зверненням громадянина К. щодо оголошення про вакансію асистента в редакції журналу «Vogue Україна», яка встановлювала незаконні вимоги щодо статі кандидатів, Уповноваженим скеровувався лист на адресу Державної інспекції України з питань праці щодо вжиття заходів реагування згідно із чинним законодавством. Ще у квітні 2013 р. Уповноваженого з прав людини було поінформовано Держпраці України про неможливість притягнення винних за розміщення цієї реклами до відповідальності у зв'язку з відсутністю відповідного положення про проведення перевірок та накладення штрафів, які на той час лише розроблялися. Прийняття зазначеного положення також, за твердженням Держпраці України, зумовило би початок системного моніторингу інспекцією випадків публікації дискримінаційних оголошень про вакансії. Проте на кінець 2013 р. зазначений нормативно-правовий акт так і не було прийнято, а відповідно й не розпочато роботи в означеній сфері.

На додаток варто зазначити, що кількість скарг на випадки дискримінації в оголошеннях про вакансії залишається низькою. Наприклад, протягом 2013 р. до Уповноваженого надійшло лише одне звернення із цього питання, а, за інформацією Держпраці України, до інспекції із цього приводу громадяни не зверталися взагалі.

Уповноважений із прав людини зазначає, що помітна кількість таких оголошень у засобах масової інформації та незначна кількість скарг на випадки їх публікації свідчать про недостатню поінформованість як роботодавців, так і населення про визначені в законодавчих актах обмеження щодо змісту оголошень (реклами) про вакансії зокрема та про положення антидискримінаційного законодавства взагалі [4, с. 408].

Уповноважений із прав людини здійснює також контроль за дотриманням законодавства про захист персональних даних у межах передбаченого законодавством повноважень.

Враховуючи досвід функціонування системи захисту персональних даних в Україні, 3 липня 2013 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення

системи захисту персональних даних» [5], який набув чинності 1 січня 2014 р.

Цим законом із метою забезпечення незалежності уповноваженого органу з питань захисту персональних даних, як того вимагає Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, повноваження щодо контролю за дотриманням законодавства про захист персональних даних покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Отже, повноваження Державної служби України з питань захисту персональних даних були передані Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. На думку експертів, самостійний орган у системі органів виконавчої влади не здатний повною мірою забезпечити такої незалежності інституції, як того вимагає Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та трансграничних потоків даних [6].

Провідну роль у галузі захисту персональних даних працівників у державах-членах Європейського Союзу відіграють спеціалізовані органи із захисту персональних даних.

Ці спеціалізовані наглядові органи держав-членів Європейського Союзу використовують низку заходів, спрямованих на визначення ходу виконання положень національного законодавства про захист персональних даних працівників.

Стаття 28 (5) Директиви 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 р. передбачає обов'язок кожного наглядового органу регулярно складати звіт про свою діяльність. Звіт повинен оприлюднюватися. Усі дані, таким чином, публікуються у відповідних виданнях щорічно (наприклад, в Іспанії, Великій Британії, Франції) чи щомісячно (наприклад, в Італії) [7].

Одним із обов'язків національних спеціалізованих наглядових органів є проведення роботи щодо інформування про право захисту персональних даних громадян Європейського Союзу. Цей напрям діяльності є особливо важливим, оскільки ефективність законодавства про захист персональних даних може бути забезпечена тільки тоді, коли громадяни будуть знати про свої основні права та активно брати участь у їх забезпеченні.

За результатами досліджень тільки одна третина громадян країн-членів ЄС знають про існування національних спеціалізованих органів із захисту персональних даних [8]. У багатьох державах-членах ЄС вважають, що право на недоторканність особистого життя надійно захищено (наприклад, Данія, Фінляндія), або вважають, що інші права, наприклад, право на інформацію (наприклад, Швеція) більш важливими, ніж право на захист персональних даних.

У багатьох держав-членів ЄС поширеним є недотримання обов'язку повідомлення спеціалізованого органу про обробку персональних даних до проведення будь-якої повної чи часткової автоматизованої операції з обробки даних чи сукупності таких операцій. В Австрії, Болгарії, Франції, Чеській Республіці та Швеції більшість камер спостереження не зареєстровано, таким чином, вони не знаходяться під контролем спеціалізованого органу.

Право ЄС про захист персональних даних підлягає реформуванню, оскільки Директива 95/46/ЄС була прийнята в 1995 р. зосереджено лише на захисті фізичних осіб при обробці персональних даних та на вільному переміщенні таких даних [9]. Зокрема, проблемним питанням є закріплення і, головним чином, забезпечення «права бути забутим» («right to be forgotten»), тобто коли за клопотанням особи повинна бути видалена розміщена в мережі Інтернет інформація про неї.

ІТ-фахівці та користувачі розуміють, що «стерти» інформацію, уже розміщену у відкритому доступі, а тим більше розтиражовану в соцмережах, – завдання нездійсненне [10]. Проте необхідною є подальша робота в цьому напрямі.

У багатьох випадках національні спеціалізовані органи із захисту персональних даних не наділені достатніми повноваженнями для здійснення своїх основних завдань та функцій.

Згідно із ст. 22 Директиви 95/46/ЄС без шкоди для будь-якого адміністративного засобу захисту, що може бути передбачений, у тому числі захисту наглядовим органом, згаданому в ст. 28, до звернення до судового органу, держави-члени передбачають право кожної людини на судовий захист від будь-якого порушення прав, гарантованих їй національним законодавством, що застосовується до відповідної обробки.

Усі наглядові органи наділені повноваженнями розглядати скарги, подані зацікавленими сторонами, у яких заявляється про порушення їх права на захист персональних даних. Однак в Австрії, Угорщині та Польщі органи із захисту персональних даних не мають права зобов'язати виконати своє рішення та припинити незаконну поведінку. У Бельгії та Німеччині зазначені органи не наділені повноваженнями на видання розпоряджень про блокування, стирання чи знищення даних, накладення тимчасової чи остаточної заборони на обробку даних. У Великій Британії ці органи не мають права ініціювати розгляд справи в суді, а тільки вести переговори з метою мирного вирішення справи з правопорушником.

Необхідним є проведення реформи законодавства для надання спеціалізованим органам із захисту персональних даних повноважень для більш активної участі в процедурах, унаслідок яких застосовуються санкції та призначаються компенсації [11].

Статтею 23 Закону України «Про захист персональних даних» передбачені повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері захисту персональних даних.

Основним нововведенням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних» від 3 липня 2013 р., який набрав чинності з 1 січня 2014 р., стало фактичне скасування обов'язку реєстрації баз персональних даних.

На виконання цієї норми наказом Омбудсмена України від 8 січня 2014 г. № 1/02-14 [12] затверджено Типовий порядок обробки персональних даних; Порядок здійснення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних; Порядок повідомлення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про обробку персональних даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних, про структурний підрозділ або відповідальну особу, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці, а також оприлюдненням зазначеної інформації.

Обробка персональних даних, що являє собою особливий ризик для прав і свобод суб'єктів, – це будь-яка дія або сукупність дій, а саме збір, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, відновлення, використання та поширення (реалізація, передача), знеособлення, знищення, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем, здійснюване стосовно персональних даних про расове, етнічне та національне походження; політичні, релігійні або світоглядні переконання; членство в політичних партіях чи організаціях, професійних спілках, релігійних організаціях або в громадських організаціях світоглядної спрямованості; стан здоров'я; біометричні дані; генетичні дані; притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності; застосування до особи заходів у рамках досудового розслідування; застосування до особи

заходів, передбачених Законом України про оперативно-розшукову діяльність; вчинення стосовно особи тих чи інших видів насильства; місцезнаходження або шляхи пересування особи.

Обробка становить особливий ризик у разі, якщо володільцем обробляються так звані чутливі категорії персональних даних, оскільки будь-які дії з такими даними є самі по собі серйозним втручанням у право на недоторканність приватного та сімейного життя. Це право тісно пов'язано з людською гідністю й іншими ключовими цінностями, такими як свобода асоціацій та свобода слова.

Наукові досягнення у сфері генетичного аналізу сприяли поширенню такої форми дискримінації, як дискримінація за генетичною ознакою. Результати генетичного тестування, що свідчать про потенціал для розвитку захворювання, можуть бути підставою для необґрунтованої відмови в прийомі на роботу [13]. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних» забороняється обробка персональних даних, що стосуються генетичних даних – інформації, що стосується всіх даних стосовно спадкових властивостей особи або стосовно способу успадкування характеристик у межах відповідної групи людей, також це стосується всіх даних про утримання будь-якої генетичної інформації (генів), що належать до будь-яких аспектів здоров'я або захворювання.

Висновки. Необхідним є посилення здатності інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини дієво вирішувати позасудовими засобами питання різноманітних порушень прав людини, утверджувати незалежність цього інституту, зміцнювати його зв'язок з активно діючою мережею правозахисних структур у державах-членах Ради Європи. У результаті Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повинен попереджати, припиняти і забезпечувати відшкодування в разі порушення прав людини, у тому числі права на захист персональних даних працівників, здійснюючи попередній аналіз на відповідність правам людини (проектів) законів, підзаконних актів та практики адміністративних органів та забезпечуючи можливість позасудових шляхів компенсації завданої шкоди [14].

Отже, у сучасних умовах цей інститут, який характеризується такими демократичними рисами, як незалежність від державних органів, відкритість, відсутність формалізованих процедур розгляду звернень, безплатне надання громадянам допомоги, функціонує в багатьох державах, швидко розвивається і набуває міцних позицій у системі гарантій правового захисту.

Література:

1. Часто задаваемые вопросы относительно экономических, социальных и культурных прав: изложение фактов // Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека. – Женева. – 73 с.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
3. Семенова А.Ю. Современное понимание прав и свобод человека и гражданина / А.Ю. Семенова // Вестник Тюменского государственного университета. – 2006. – № 1. – С. 173–179.
4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. – К., 2014. – 552 с.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних : Закон України від 03.07.2013 № 383-VII // Офіційний вісник України. – 2013. – № 57. – Ст. 2046.
6. Жорж М. Аналіз Закону України «Про захист персональних даних» / М. Жорж, Г. Саттон. – Страсбург, 2012 [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zpd.gov.ua/dszpd/doccatalog/document?id51482>.
7. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/>;

- jsessionid=2cKGTmVL2yqYQ12ISLpLfTtrBbntznGF7Qh259L8MJRyqgK8pGh51-979635541?uri=CELEX:31995L0046.
8. Why do we need an EU data protection reform? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : /http://ec.europa.eu/justice/newsroom/data-protection/news/120125_en.htm.
  9. EU Data Protection Reform [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eudataprotectionlaw.com/reform/.
  10. Internet privacy – the right to be forgotten [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.theguardian.com/technology/series/internet-privacy-the-right-to-be-forgotten; EU: Right to be forgotten now the right to erasure [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dataguidance.com/dataguidance_privacy_this_week.asp?id=2119#; EU proposes ‘right to be forgotten’ by internet firms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/news/technology-16677370; Digital ‘right to be forgotten’ will be made EU law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.telegraph.co.uk/technology/news/9038589/Digital-right-to-be-forgotten-will-be-made-EU-law.html.
  11. Progress on EU data protection reform now irreversible following European Parliament vote [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-186_en.htm.
  12. Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних : Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 08 січня 2014 року №1/02-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&i=3426%3A2014-01-15-08-15-10&catid=202%3A2011-11-25-14-5908&Itemid=202.
  13. Gesundheitsdaten im Arbeitsleben [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bfdi.bund.de/DE/Themen/Arbeit/Arbeitnehmerdatenschutz/Artikel/Gesundheitsdaten.html?nn=409756.
  14. План дій Ради Європи для України на 2011-2014 роки. Документ підготовлений Секретаріатом Ради Європи 23 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://coe.kiev.ua/uk/DPAInf(2011)17E%20Action%20Plan%20Ukraine.pdf.

Лагутина И. В. Защита Уполномоченным Верховной Рады Украины по правам человека личных неимущественных трудовых прав работников

Аннотация. В статье обосновывается, что вопрос обеспечения прав и свобод человека и гражданина занимает значительное место в деятельности всех государственных органов, поскольку это их важная конституционная обязанность. Грубые нарушения экономических и социальных прав относятся к числу основных причин конфликтов, а отсутствие борьбы с систематической дискриминацией и неравенством в пользовании этими правами может подрывать процесс восстановления после конфликта. Подчеркивается основополагающее значение обеспечения личных неимущественных трудовых прав работников Уполномоченным Верховной Рады Украины по правам человека.

Ключевые слова: личные неимущественные права, работник, Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека, форма защиты.

Lagutina I. Protection by the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights of employee's personal non-property labour rights

Summary. The article proves that the question of the rights and freedoms of man and citizen has a significant place in all sectors of government, because it is their most important constitutional duty. Gross violations of economic and social rights are among the main causes of conflict and the lack of a systematic struggle against discrimination and inequality in the enjoyment of those rights may undermine the process of post-conflict reconstruction. Emphasize the critical importance of ensuring the personal non-property labour right by the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights.

Key words: personal non-property labour right, employee, the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, form of protection.